

Butla/butlla, bolleta, bolletí

Jaume Corbera Pou

La grafia *tll* és justificada en català com a representació de la pronúncia [ʎ:], majoritàriament hereva d'una antiga pronúncia aproximada [dl], la qual evolucionà cap a la palatalització lateral geminada, en la major part de Catalunya, o cap a l'assimilació en lateral alveolar geminada en la resta dels parlars [ʎ:] (amb doble solució en alguerès i solucions diferents en parlars minoritaris perifèrics o en algunes paraules concretes, com *rogle* 'rotle' o *amelda* 'ametla'). Sobre el procés evolutiu que dugué a una o altra pronúncia la teoria que em sembla més raonable és la d'Emili Casanova (1989). En tots els casos que corresponen a aquesta evolució el català modern té la doble pronúncia i doble grafia: *espatla* i *espatlla* (< SPATULA), *motle* i *motlle* (< MODULU), *batle* i *batlle* (< BAJULU), *vetlar* i *vetllar* (< VIGILARE). Amb aquests casos d'evolució regular n'hi ha qualcun altre, en la codificació moderna, en què la grafia *tll* és adequada, tot i correspondre a un resultat fonemàtic d'un altre origen, i n'hi ha també d'altres en què és injustificada, etimològicament i dialectalment, perquè no correspon a cap dels orígens suara indicats ni és vàlida per a totes les pronúncies dialectals¹. Em centraré ara en els casos de *butlla*, *butlleta* i *butlletí*.

- *Butlla* sembla ser un duplicat culte (BULLA) de *bolla*. De la grafia *butlla* la documentació més antiga són dues ocurrències en l'epistolari Borja (final del segle xv; CICA), però ni tan sols podem afirmar rotundament que l'hàgim de llegir [ʎ:], sinó que pot ser una mera variant gràfica de *bulla* [ʎ:], amplament documentada entre els segles xiv i xvii (CICA)². Aquesta forma, com qualcuna altra, en el català central i part del nord-occidental, degué seguir la mateixa evolució que les provinents d'ètim amb τ'L, etc. i acabà per assimilar-s'hi

(*bull·lla* < bul·la = *espall·lla* < *espal·la*), mentre que en els altres parlars es mantengué en la pronúncia inicial [bul·la]. La grafia moderna *butlla* reflecteix la palatalització geminada lateral, mentre que *butla*, ja documentada en els segles xv (DCVB) i xvi (CICA)³ a València, és una adaptació gràfica que manté clara la relació entre les dues variants. Respectant l'etimologia, però, hauria de ser *bul·la*.

- De *butlleta* no n'hi ha documentació antiga ni en el DCVB, ni en el DECLIC, ni en el DAG, ni en el CICA. La més antiga que he trobat és el diccionari d'ESTEVE *et al.* (1803) i no té altra justificació que la pronúncia catalanocentral de *bolleta*, amb *u* àtona i lateral geminada [ʎ:], analògica de casos com *butlla*. *Bolleta*, com a document acreditatiu d'una mercaderia, més o menys equivalent d'albarà, està documentada des del segle xiv (DCVB) i n'hi ha mostres antigues dels segles xv (DAG), xvi i xviii (CICA), i s'explica perquè originalment aquest document era una bolla. Fins i tot suposant que "ll" pogués ser "ll" en els documents més antics, aquesta forma no justifica la moderna *butlleta*, basada en la falsa derivació de *butlla*.

- *Butlletí* es vol justificar com un derivat de *butlleta*, però ja hem vist que aquesta forma és falsa, i que en realitat ha de ser *bolleta*; per tant, si fos realment un derivat català seria *bolletí*, que és certament la forma més antiga documentada: 1463 (DCVB / DECLIC)⁴, 1552 (CICA)⁵. Però és probable, i per això la documentació és relativament tardana, que en català sigui realment una adaptació de l'italià *bolletino*, igualment derivat de *bolletta*. De l'italià vénen també, segons acord dels etimologistes, el portuguès *boletim*, el castellà

1 Vegeu el meu estudi Encerts i desencerts de la grafia catalana *tll*, a *Estudisfilològics en homenatge al professor Jordi Colomina*, Alacant, Universitat d'Alacant, 2017, p. 43-57. (Descarregable a https://www.academia.edu/33623070/Encerts_i_desencerts_de_la_grafia_catalana_TLL).

2 Aquest magnífic corpus en recull 174 exemples, d'origen molt divers.

3 «seda, y lo cantar y orgue fon per solempnizar la butla y per animar la gent que y anassen contra»; «ciutat de vet de Tarragona, que ni coronat ni ab butla ne dexaven entrar nengú qui no tingués ordens»; «bordons blanques, ab tot lo clero y canonges, reberen la butla a la porta del Campanar, ab la creu major»; «la Seu per guiar la professó, cantant. Y portava la butla mossèn Miquel Hieroni Dalmau de la Seu»; «la confraria de la Verge Maria, y posaren -hi la butla ab hun plat de argent»; «ab protest fet de part del Capítol sobre la butla de Conjudicibus, rebut per Gaspar Abellà, notari» (Del *Llibre d'Antiquitats de la Seu de València*.)

4 «Comensaren a servir los rebedors dels senyals, o bollatins», *Ardits*, II, 437 (a. 1463).

5 «sa casa volie comprar forment era obligat pendre albarà o bolletí havent de pagar certa cosa al notari que ·l despachava» (*Corts generals de Montsó*).

boletín, el francès *bulletin*, el friülà *boletin*; i agafat del francès seria el romanès *buletin*. Per tant, fos derivat directe del català *bolleta* o, com accepten majoritàriament els etimologistes, agafat de l'italià *bolletino*, l'única grafia adequada i etimològica és *bolletí*, apta per a totes les lectures. L'altra, adoptada per Fabra en el *Diccionari ortogràfic* de 1917, és falsa i apta només per a una lectura concreta, la del català central. En el DGLC Fabra també acceptà *bolletí*, potser per a no excloure publicacions il·lustres amb tradició com el *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* o el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, però mantengué el fals *butlletí* com a forma primària, com fa el modern *Diccionari de la Llengua catalana* de l'IEC. En canvi, el *Diccionari general de la llengua valenciana*, de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, encertadament, només inclou *bolletí*⁶.

Les institucions modernes catalanes han agafat la forma *butlletí* per a designar les seves publicacions

oficials, fiant-se del criteri de Fabra, i això ha estat així fins i tot a les Balears, on la forma tradicional ha estat sempre el genuí *bolletí* (pronunciat *bo-* o *bu-* segons el parlar), com testimonien, entre molts d'exemples, les publicacions suara citades. La tria, a les Illes, de l'errat *butlletí* als inicis de l'ús del català administratiu va ser condicionada per la por dels assessors lingüístics de ser acusats de fer concessions als anomenats «gonellistes», menyspreant la forma autòctona i genuïna, present, com he dit, en el DGLC. Fins i tot la Universitat de les Illes Balears, que hauria de donar exemple de l'ús correcte de la llengua, usa exclusivament aquesta forma errònia.

Tant *butlleta* com *butlletí*, grafies basades en una etimologia equivocada, condicionen la lectura (representen una pronúncia dialectal, no general) i indueixen l'usuari de la llengua a menysprear les formes que realment són les bones. La millor opció seria suprimir-les; i, si no, haurien de ser formes secundàries no usades per les institucions oficials. |

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CASANOVA, Emili (1989), «L'evolució T'L>L·L/LL·LL en català», *Caplletra*, núm. 6, pp. 117-121.
- CICA: *Corpus informatitzat del català antic*. Dirigit per Joan Torruella junt amb Manuel Pérez Saldanya i Josep Martines, «<http://www.cica.cat>».
- DAG: sota la cura de P. Fabra i M. de Montoliu (1915 – 1931): *Diccionari Aguiló. Materials lexicogràfics aplegats per Marià Aguiló i Fuster*, toms I – VIII, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- DCVB: ALCOVER, A.M., MOLL, Francesc de B. (1968 – 1975), *Diccionari català-valencià-balear*, volums 1-10, Moll, Mallorca.
- DGLC: FABRA, Pompeu (1932), *Diccionari general de la llengua catalana*, Llibreria Catalònia, Barcelona.
- DECLIC: COROMINES, Joan (1980-2001), *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana (I-X)*, Curial/La Caixa, Barcelona.
- ESTEVE *et alii* (1803 i 1805): Esteve, J.; Belvitges, J.; Juglà, A., *Diccionario catalán-castellano-latino*, Barcelona.

6 Que considera agafat del francès *bulletin*, i en això crec que s'equivoca.